

Arbejdet med Odenses bys historie

Af Jørgen Thomsen

Odense kunne i 1988 med et fromt, men let gennemskueligt bedrag fejre sit 1000-års jubilæum. Man markerede ved den lejlighed, at Odense er en af de 10 danske byer, hvis navn først dukker op i de skriftlige kilder. Det er nævnt første gang i et dokument, udstedt af den tyske kejser Otto III den 18.marts 988 i forbindelse med en skattefritagelse, som jo desværre siden har vist sig værdiløs, men byen er selvfølgelig noget ældre. Da borgmester Verner Dalskov ved en reception på rådhuset i juni 1976 gjorde opmærksom på den begivenhed, der nærmede sig, og foreslog udarbejdelsen af en moderne byhistorie, var interessen hos historikerne på det unge fynske universitet hurtigt vakt. Når jeg bliver stor, vil jeg bestemt besynge Odense, skal H.C.Andersen have sagt, og sådan svarede professor Tage Kaarsted da også ved den samme reception borgmesteren.

Der forelå på dette tidspunkt allerede flere samlede værker om byens historie – foruden en lang række skildringer af enkelte sider af byens liv og historie gennem de mange år. Den fynske historiker Lauritz Schebye Vedel Simonsen (1780–1858) lagde for med sine *Bidrag til Odense Byes ældre Historie*, der udkom i årene 1841–44. Der var nærmest tale om en kommenteret kildesamling, for størstedelen indsamlet af Vedel Simonsen i hans ungdomsår omkring 1810, og de fem hæfter, der efterhånden udkom, rummede i alt over 1.000 sider med oplysninger om byens historie fra arilds tid og frem til år 1600. Vedel Simonsen var selv klar over sit arbejdes begrænsninger, og for nutidsmennesker må man nok kalde det ulæseligt, selv om det i de forløbne halvandet hundrede år siden udgivelsen har været benyttet af efterfølgerne på det byhistoriske område.

Den første egentlige byhistorie i moderne forstand, eller i hvert fald den første gennemskrevne fremstilling af byens historie, udkom i 1862 og var forfattet af byens daværende biskop, Christian Thorning Engelstoft (1805–89). Han var allerede som 29-årig i 1834 blevet teologisk professor ved universitetet i København og var 18 år senere kommet til den fynske bispestol, som han beklædte til sin død. Engelstoft var meget historisk interesseret og sjælen i det lærde selskab, Fyens Stifts litteraire Selskab, der i sidste del af forrige århundrede spillede en stor rolle i de snævre dannede kredse, som dengang interesserede sig for historie og topografi. Han var i øvrigt også en kort tid aktiv på den politiske scene, midt under krisen og krigen 1863–64, hvor han i tre måneder havde den tvivlsomme

Historikeren L. S. Vedel Simonsen, Elvedgaard (1780–1858). Til venstre titelblad til andet hæfte af hans »Bidrag til Odense Byes ældre Historie« fra 1842.

ære at være medlem af den såkaldte »millionregering«. Man kaldte D.G.Monrads ministerium sådan, fordi man ondsindet sagde, at det bestod af en ener – det var Monrad – og seks nuller – det skulle så være alle de øvrige. For Engelstofts vedkommende var karakteristikken i hvert fald forkert, selv om han næppe var nogen udpræget politisk type, og i byhistorisk sammenhæng spiller hans korte tid som kirke- og undervisningsminister ingen rolle. Allerede i 1862 havde biskoppen fået tid til ene mand at udsende første udgave af sin *Odense Byes Historie*, og da han i 1880 var blevet færdig med den reviderede udgave, var der tale om en ganske betydelig bedrift. Bogen var på 350 sider (2. udgave godt 600 sider), og for tiden efter år 1600 havde Engelstoft ikke haft Vedel Simonsens materialesamling at støtte sig til, så der var virkelig tale om en kæmpeindsats. Læser man i Engelstofts værk i dag, vil man utvivlsomt finde stilen noget tør og sproget præget af de godt 100 år, der er gået, siden bogen udkom – også selv om biskoppen i forordet understregede, at han i hvert fald i nogle dele af bogen havde valgt »at skrive mere for læsere, der søge lektur, end for lærde granskere«.

Det er utvivlsomt talende, at da man en sensommeraften i 1920 ved en sammenkomst i bispens lysthus nede ved åen fandt på at udsende en ny byhistorie her i byen – både fordi biskop Engelstofts bog forlængst var

Margrethe ¹⁾) og endelig gave Kasum og Dalum Kirker Afslad (S. R. D. 1 Pag. 325-26, Fv. Pag. 713 [a., Pont. 2 Pag. 540]).

S. A. var Jens Clementsen og Johan Mule, Raadmand (Birch.).

S. A. kvitterer Prior Niels i S. Knuds Kloster i Odense og Kapitel saavel Dr. Philippa som hendes Forlovere for Modtagelsen af 1000 sønstre Mark, de havde laant hende (Topogr. Saml. i Gesh. Arch.)

1426 blev i Sortebrore Klosters Sacristi i Dønsø, i Kongens og Erkebispens med Heres Overværelse, slutet et Forlig mellem Ksel Pedersen Thott til Vils (jfr. 1390) og Fru Margarethe, der træltes om Ridder Sandi eller en for et Barn udgibet Sambst, den man saaledes kaldte (D. Mag. 3 Pag. 263, Alf. 6 Pag. 591, men udførligt hos Hvilsfeldt Pag. 732). Hvilsfeldt siger, at Fru Margrethe var en Krogenos og havde været gift med Ksel Pedersens Broder; Wieland siger derimod, at hun havde været gift med Oluf Stiefen Krogenos, den Rige; hvilst er urigtigt, thi hun var gift med Ksel Pedersens Broder Erik Thott til Næsf, var en Datter af Dolger Oregersen Krogenos, men ved Kirfintz og ikke Margrethe, som var hendes Moders Margarethe Bratzeners) Naun (Hoff. D. Ad. 1 Pag. 129 Tab. 1).

S. A. indviede Bisp Alvane et Alter i Borsløse Kirke (S. R. D. 1 Pag. 326).

¹⁾ Dog skulde disse Forbønner for Kongehuset alle være indførte 1386, Pont. 2 Pag. 12, paa Daneboffer i Nyborg (D. Mag. 1 Pag. 261, Fv. Pag. 571).

S. A. var Claus Clementsen Raadmand (Birch.).

1427 stiftede Ditlev Stintel og hans Moder, Cathrine Christensdatter, 2 Gaarde i Andreballe, 1 i Gadsballe, 1 i Skotbs, 2 i Rynkeby, 2 i Hjadstrup, 1 i Eriplev og 1 i Skelund til et Vicarie ved hellig Roelses Alter i S. Mikells Kirke i Dønsø, og S. A. tilfød Ditlev Stintel Forspanden i S. Hans, Mester Jacob, paa megen Afgift og Rente af sit Gods i Egenise, som den Gaard i Eriplev og de 2 i Hjadstrup, hvilke han og hans Moder havde stiftet Klosteret til et Vicarie, kunde udgjøre, da de for Tiden vare pantsatte (P. Müller Pag. 16).

S. A. var Nijs Jensen Borgmester (Birch.), jfr. 1405 og 24.

S. A. Skjebnebrev paa den Gaard i Osergade (den for Sjente Port, jfr. 1424), som Dings Grothe folgte til S. Knuds Kloster og hvor Jørgen Jensen nu boer (Chr. Poull. Reg.)

1428 indviede Bisp Alvane Kirken i Nyborg (Pont. 2 Pag. 551).

S. A. var der Herredag i Dønsø (Birch.).

S. A. erklærede Bisp Alvane eller „høderlige Fader og Herre med Gud Biscop Alvane i Dønsø“ paa Landtøking i Dønsø (hvor da Otto Skintel var Landtøddommer), at han var nærværende og saae og hørte, at Kong Erik (Pommer) oplod Guds Legeme (et Alter og Vicariebud) i Dønsø Kirke ¹⁾) den

¹⁾ Alereets 1392 nævnes Brovrosoren for Christi Legemsgods i Høns (D. S. 14 Pag. 301), og alereets 1398 var der et Guds Legemsgilde paa Laaland (ibid. Pag. 219).

Vedel Simonsens værk er opbygget på den måde, at der kronologisk berettes, hvad der er overleveret år for år, her årene 1426, 1427 og 1428.

udsolgt og som en reaktion på de mange forandringer, byen var undergået siden – så var det ikke længere én mand, der søgte at løfte opgaven, men en række historikere, museumsfolk m.fl. Det var nødvendigt, hvis man skulle blive færdig inden for en rimelig tidsfrist, og hvis man – som det hed – ville »behandle samtlige sider af byens liv og udvikling på en med nutidens fordringer stemmende måde«. Da *Odense Bys Historie* udkom seks år senere, var den redigeret af katedralskolens rektor, H.St.Holbeck (1867–1959), der selv var historiker og i øvrigt barnefødt i Odense. Han pegede også på, at man havde tilstræbt en »noget lettere fremstillingsform end den, som den høj lærde biskop havde valgt«, og endelig var der i årene fra 1880 fremdraget et meget betydeligt kildemateriale, som med rektorens ord »har måttet øge vor viden og ændre vor opfattelse«.

De 11 forfattere var for manges vedkommende hentet fra hovedstaden – som f.eks. museumsmanden Hugo Matthiessen, der i 1915 havde gennemfotograferet byen, og som nu skrev om byens gamle bygninger – men embedsmændene fra Odense spillede nu også en rolle. Byens stadsingeniør H.V.Rygner skrev om byens vækst, rektor Holbeck tog sig selv af tiden fra 1770 og halvandet hundrede år frem, og museumsinspektør Chr.M.K.Petersen skrev om musik og skuespil fra 1770 og fremefter.

Til venstre biskop C. T. Engelstoft (1805–89, biskop i Odense 1852–89). Til højre rektor H. St. Holbeck (1867–1959, rektor for Odense Katedralskole 1918–37).

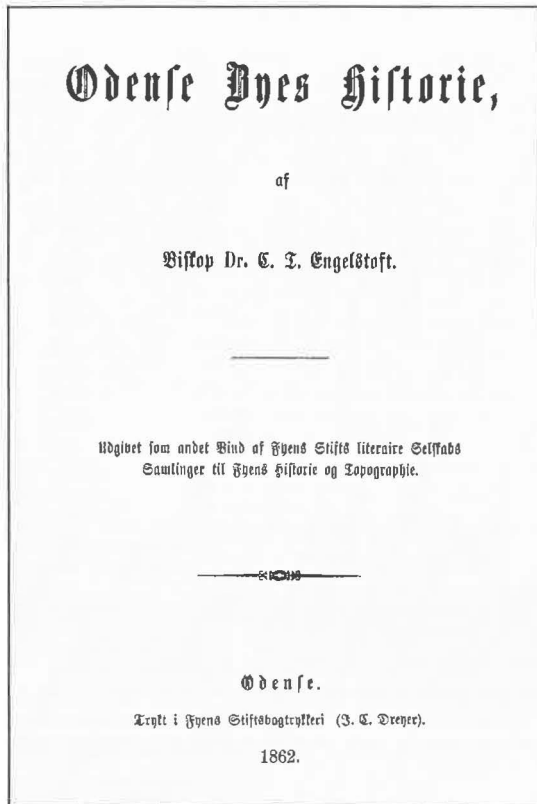
Endnu på biskop Engelstofts tid dateredes kejser Otto III.s brev fejlagtigt til 987, men da man ikke dengang havde samme svaghed for at fejre jubilæer, som vi nu oplever, forbigik man 900-året for byens »fødsel« i tavshed. Nye undersøgelser havde i årtierne efter ført til omdateringen af dåbsattesten til 988, og da 1000-årsfesten nærmede sig, kom tanken om en ny byhistorie som nævnt op.

Man undersøgte nu sagen og konstaterede, at der ikke var nogle af de gamle beskrivelser, der var up-to-date, og da Odense i mellemtiden også var blevet universitetsby, er det forståeligt, at by og universitet kunne finde hinanden i et samarbejde om en ny og større byhistorie, der således blev det først igangsatte jubilæumsarrangement. Værket kom til at bære titlen *Odense bys historie*, og det udkom i ti bind, ét hvert år i perioden 1979–88.

Planlægningen af værket og ansvaret for overholdelsen af planerne blev overdraget til en redaktion, der bestod af to historieprofessorer fra Odense Universitet, Tage Kaarsted og Hans Chr. Johansen, og to chefer fra Odense Kommune: stadsbibliotekar Carsten Tofte og museumsdirektør Niels Oxenvad. Jeg blev selv ansat som redaktionssekretær for projektet og skulle bl.a. fungere som billedredaktør for værket og stå for kontakten til trykkeri, forfattere m.m.

En af redaktionens første opgaver var at finde et passende antal leveringsdygtige forfattere, og dette voldte ikke uoverstigelige problemer, for den akademiske verden var nu i langt højere grad spredt ud over landet end 50–60 år tidligere. Historikere fra Odense Universitet, byens museumsvesen og Landsarkivet blev straks inddraget, ligesom man

Titelblad til biskop C. T.
Engelstafts »Odense Byes
Historie« fra 1862.

søgte kontakt til andre historikere, der havde eller havde haft forbindelse med universitetet. Den oprindelige sammensætning af forfatterkollegiet måtte undervejs tillempes et par gange med baggrund i tidnød, og for det nyeste bind – om tiden fra 1945 og frem til byjubilæet – traf man først i midten af 1980'erne de endelige aftaler. Vor samtids historie kan være svær at overskue, og man valgte derfor at lade hele otte forfattere tage sig af forskellige delemler fra den nyeste tid. Alt i alt har 24 forfattere leveret bidrag til værket. Så godt som alle forfattere har været faghistorikere – i enkelte tilfælde, særligt i forbindelse med bindet om efterkrigstiden, er der dog også inddraget forfattere fra andre fag.

Odense var tidligere kendt som »etatsrådernes by«, og nu, hvor den sidste etatsråd forlængst er borte, og der ikke længere står en sølvbakke i entreen til årets høst af visitkort, kan det ikke undre, at man fra byens side lagde vægt på et bredt temavalg og en i bedste forstand populær fremstilling. Det hed således i byrådsvedtagelsen fra 1977, at der skulle være tale om »et på primærforskning byggende, udtømmende værk om byens historie ... Værket skal skrives uden anvendelse af fremmedord, i et

Sjette Afsnit

1700—1847.

Overgangen fra det 18de til det 19de århundrede er for Odense betyget ved saamange væsentlige forandringer, at vi billigen dermed begynde en ny Tidssjædeling, der omrentet strækker sig til Aaret 1847 og væsentlig deler sig i de tolvte Eveder, Stiftsamtmand Buchwalds Embedstid (1789—1798) og Govevmentets Tid (1815—48).

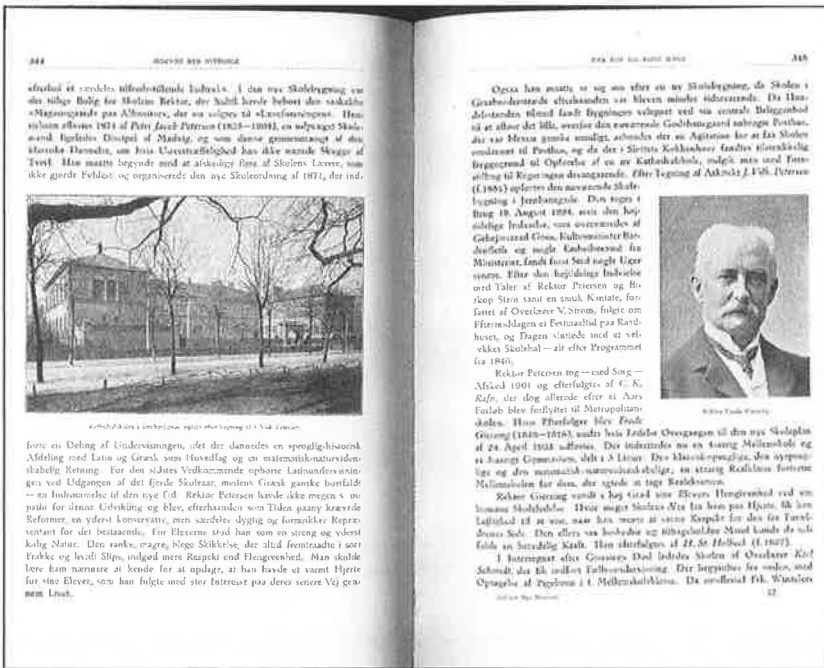
Den førstnævnte Embedsmand har, uagtet al Egenraadzighed og Hørfærdige, skildret en usalmindelig Kraft og usalvedt en usalmindelig Virksomhed for Byen. Man maatte nægte forfatteren af Odenses første danske Beskrivelse al Tilro, desom man vilde tvivle om denne Raads Fortjenester; thi den anseende Beskrivelse af Byen¹⁾, som er forfattet af Segnepr. Gottschalch (1798—1800), er saa al lige en usalvedt Lovtale over denne Embedsmand, og hans Nærs forlyntes og saa af hans Øveringeres Frugt, om end Beskrivelsens Forfald kunne have haft deres Indflydelse paa Tonen i sin Fremstilling; thi viis er det, at Byen i det første Tidrum af en halv Sædes Aar til mange vigtige Goder. Den nævnte Beskrivelse tillader at anføre dem i Kærlighed: et nyt Brandelag (1794) og en Udvidelse af dette Raad til rigeligere Baudforstyrning, hvortil Raadmand Gils

¹⁾ J. Danmarks Afsnit og Elite i Redders af Gænder, Blerup og Røder 4 Hæfte, 1802.

schous Enke gav 6000 Rd., Brolægning i flere af de ydre Smagaber og Pladser (den stauße Brolægning paa Torvet 1798), det første (og hidtil eneste) offentlige Høspital, nemlig den saakaldte Ege-Indretning i Graabrøder Høspital 1798—97, det andet Kæstet i Byen 1800, Raadhusefs Restauration til nuværende Stand og Kæstetenes Forbedring, Graabrøder Høspitals Ombygning og Udvidelse 1795, Doctors Wæbers Ege-gælle i Høspitalet 1798, Forbedringer i Graabrøderne (den første engelske Reantspræite), fremdeles Bomax-fæernes Inddeling for at sikre Graabningen, Ulaggelse af Kæstetens kirkegaarden, Egeerenspladsen og Markedspladsen (1793), murede Slogterboder i den Gade, som kaldes Gæstene, Slogterboder og Raadshingshaardens Fortjænnelse, og fremfor Alt Conalen, som blev bygget 1797 og færdig 1804. Desuden omfattedes en Træskole for Frugttæner i den Del af Slogterboder, som kaldes Smedeboder, og foretoges en stor Forbedring af St. Hans Kirkes Grund og Angiverie, indrettedes et Høspital (1795), paatænkes et Røder Arbejdsfættig-huus (hvortil Bogazjegaarden, nu Røderforeningen, blev indført 1799), og oprettedes et Sællas for fortabte Røderborgeres Frelse, hvorved man agtede at belyste Graabrøderfætte, der blev indfalden og ubrugt, til et Brovindslagskæde. Buchwald selv tillæver Dr. Kæstet Fortjenesten af Byen til Ege-Indretningen, og i det sidste nævnte Sællas var den senere af Byen saa forjente Roms mæthete Jens Bengzon egentlig Sjælen; Borgmesteren Wenz og Wenzens trede Røderbætteter havde ligeledes båret Del i alt dette; men det var allerede en Fortjeneste at opføre forsløstige Wærens Væder, og med sin Egeerlige greb Buchwald fat paa Alt, hvorved han rigtigst ikke

Biskop Engelstofts byhistorie er opdelt i 6 afsnit: Odense i den hedenske Tid, Odense i Middelalderen, Fra Reformation til Souverainitetens Indførelse, Fra Souverainitetens Indførelse til 1790, Fra 1790 til 1847, Fra 1867 til 1861. De 6 afsnit fylder tilsammen 350 sider incl. 7 bilag og Anhang.

klart og forståeligt sprog, så at det også kan læses med udbytte af andre end faghistorikere«. Redaktionen har i sit arbejde søgt at følge disse retningslinier, men om den har haft held dertil, må andre afgøre. I hvert fald var det i samme ånd, man vedtog at undlade at anvende notetællere i teksten. For redaktionen spillede det i de indledende overvejelser også en rolle, at nye metoder, som f.eks. elektronisk databehandling, nu åbnede mulighed for at bearbejde et langt større kildemateriale til den nyere tids historie, end det hidtil havde været tilfældet. Det bedste eksempel på resultaterne på dette område er utvivlsomt Hans Chr. Johansens anvendelse af kirkebøger, folketællinger, skifteprotokoller, skøde- og pante-protokoller, brandtaksationer, skattelister m.m. til beskrivelsen af de økonomiske og sociale forhold i 1700-tallets Odense (*Næring og bystyr. Odense 1700—1789*). Når man i navneregistret til denne bog kan finde en lang række meget almindeligt klingende navne som f.eks. Hans Pedersen og Maren Hansdatter, så er forklaringen den udbredte anvendelse af edb-behandling, der så at sige har givet en masse på sin vis uinteressante odenseanere »adgang« til byhistorien, netop fordi edb-oversigten har vist, at deres livshistorie på en eller anden måde var typisk.

Rektor Holbecks »Odense Bys Historie« er noget af en sværvægter, idet den fylder 815 sider og vejer 2650 gram. Værket er fra 1926, og man havde nu mulighed for at gennemillustrere værket, hvad man ikke havde haft, da Odense de første gange fik sin historie på tryk.

En samarbejdsaftale mellem universitetet og Odense Kommune sikrede bl.a. historikernes adgang til det kildemateriale, der endnu var i kommunens varetagelse, og ved arbejdets afslutning kunne det konstateres, at der ikke kom til at foreligge noget som helst problem med hensyn til kildeadgang eller mulig censur.

Da redaktionen i 1976 udarbejdede planen for værket, lagde man sig straks fast på en kronologisk fremstilling frem for den anden tænkelige mulighed, nemlig en samling temabøger; de 1000 år samt forhistorien blev herefter fordelt på 10 bind. Ikke jævnt og ligefremt med 100 år til hvert bind, men med skyldig hensyntagen til en række forhold: 1) historisk naturlige skel (som f.eks. svenskekrigene og enevældens indførelse 1660 eller den nye købstadsordning fra 1868), 2) hvad man havde eksperter til, samt 3) den forventede køberinteresse. Ekspertise og forskningsinteresse var eksempelvis baggrunden for den lidt kunstige deling af beskrivelsen af 1700-tallet i to bøger, og den forventede køberinteresse var en vigtig årsag til, at de fem krigsår 1940–45 blev emnet for et helt bind for sig, tilmed det først udgivne. Det er klart, at sådanne spørgsmål om periodemæssige afgrænsninger altid vil vække diskussion, og jeg kan

Den nye 10-binds udgave af »Odense bys historie« er betydeligt større både i omfang og format end Vedel Simonsens og Engelstofts byhistorier, og det brede sideformat åbner gode muligheder for illustrering.

da heller ikke være helt uenig med dem, der har anført, at værkets samlede plan til en vis grad er blevet skæv med 571 år + forhistorien i ét bind og fem år i et andet som de to yderpunkter. Til gengæld har planen haft en anden og indiskutabel fordel: Bøgerne er rent faktisk udkommet!

De pragmatiske hensyn var også dominerende, da man i 1977 forsøgte at fastlægge udgivelsesterminerne for de enkelte bind. Ét bind – det om tiden indtil 1888 – måtte af naturlige grunde vente til sidst, men da det samtidig af salgsmæssige grunde var ønskeligt at sprede de 10 bind ud med ét bind pr. år i perioden 1979–88, valgte man straks at se stort på, om bindene udkom i »naturlig« rækkefølge, således at den ældste historie kom først og den nyeste sidst. Forfatternes meget forskellige arbejds-situation gjorde, at det fra begyndelsen var urealistisk at overholde en sådan tidsfølge, og de mange kendte og afskrækkende eksempler på udgivelsesplaner, der var trukket i langdrag, havde sikkert også deres virkning. Udgivelsesterminerne for de enkelte bind og planen for hele værkets opdeling blev kun underkastet ubetydelige ændringer, efter at arbejdet var sat i gang, og både bindantal og udgivelsestempo blev overholdt. Undertiden måtte vi dog tage en af de allersidste dage før jul i brug til den årlige præsentation på rådhuset. Bind 10 udkom på selve jubilæumsdagen, den 18. marts 1988, hvor dronning Margrethe fik overrakt hele værket ved en sammenkomst i byrådssalen på rådhuset.

Som bilag til den oprindelige plan for værket udarbejdede redaktionen forud for byrådets godkendelse af projektet en meget bred liste over de emner, som man lovede at ville »søge belyst, for så vidt de har haft

betydning inden for den periode, som den enkelte forfatter beskæftiger sig med, og for så vidt det er muligt at skaffe et kildemateriale, der kan belyse emnet«. Hovedpunkterne i emnelisten var følgende: Ydre rammer, befolkningsforhold, erhvervsudvikling, arbejdsmarkedet, levestandard, bystyret, skatteforhold, offentlig anlægs- og erhvervsvirksomhed, kulturelle forhold, social- og sundhedsforvaltning, politi- og retsvæsen samt militæret. Denne emneliste har været den vigtigste retningslinje for de enkelte forfattere, og redaktionen har naturligvis til en vis grad søgt at få forfatterne til at følge denne liste, hvor de enkelte tidsperioder har givet mulighed for det. Men det kan lige så godt indrømmes, at manglende kildemateriale eller – for vor egen tids vedkommende – et overvældende materiale og mangel på tidligere undersøgelser har ført til afvigelser fra emnelisten. Og når man i øvrigt ønsker at overholde en tidsplan, tvinges man med mellemrum til at hugge en hæl og klippe en tå i emnemæssig henseende. Nogle delemner har i enkelte bind måske ikke fået den behandling, de fortjener, men i flere sådanne tilfælde har vi søgt at rette op på skævheden ved at medtage billeder med relevans for emnet. I en eller flere billedtekster har redaktionen på den måde søgt at råde bod på forfatterernes mere eller mindre bevidste undladelsessynder.

På jubilæumsdagen blev dronning Margrethe modtaget i byrådsalen, hvor hun fik den nye byhistorie overrakt. På byens vegne byder borgmester Verner Dalskov velkommen.

Om værkets tilblivelse orienterer professor Tage Kaarsted. Til venstre for denne sidder øvrige medlemmer af redaktionen: museumsdirektør Niels Oxenwad, professor Hans Chr. Johansen og stadsbibliotekar Carsten Tøfte.

Fra byrådets side var det et krav, at værkets geografiske afgrænsning blev Odense Kommune efter kommunesammenlægningen i 1970, og det kræver ikke mange timers studier i de ti bind at se, at værket er blevet noget ujævnt på dette område. Nogle forfattere inddrager så godt som ikke de gamle landsbyer og dermed de nuværende forstæder i beskrivelsen, andre gør det i større udstrækning. Problemet er selvfølgelig det, at den jævne, daglige forbindelse mellem købstaden og omegnen er en relativt ny foreteelse. For ældre perioders vedkommende kan det derfor være vanskeligt på en meningsfuld måde at fremstille landsbyernes og købstadens liv under ét, mens man i moderne tid står over for det modsatte forhold, at byens og forstædernes historie er nærmest uadskillelige. Behovet for sognehistorier for de indlemmede sogne er således næppe blevet meget mindre efter udgivelsen af tibindsværket.

Den oprindelige plan for byhistorien fik en væsentlig tilføjelse undervejs. I 1978–79 gennemførte vi nemlig efter københavnsk forbillede en indsamling af erindringer blandt ældre odenseanere. Alle byens 30.000 pensionister fik derfor en henvendelse fra borgmesteren om at nedskrive deres oplevelser fra barndom, ungdom og arbejdsliv og indsende erindringerne inden den 1. maj 1979. De 10 bedste af de godt 250 indkomne manuskripter blev belønnet med hver en pengepræmie på 1.000 kr., og materialet, der nu opbevares på Stadsarkivet sammen med de øvrige

efterladenskaber fra projektet (bl.a. det indkøbte billedmateriale), har siden stået til rådighed for forfatterne til byhistorien og for andre forskere, som via en stikordsliste har kunnet udnytte materialet i forskellige sammenhænge. Hovedparten af erindringerne handlede om tiden mellem århundredskiftet og 1940, og erindringerne gav for denne periodes vedkommende oplagte muligheder for mere livfulde fremstillinger af dagliglivet, f.eks. af skolegangen, og disse muligheder er da også benyttet af byhistorieforfatterne i en vis udstrækning. For at flere kunne få glæde af manuskripterne, er uddrag af 30 erindringsmanuskripter publiceret i bogen *Ak, hvor forandret*, der er udgivet i fire oplag, og i to tilfælde har det – takket være godt samarbejde med lokale virksomheder – været muligt at publicere større uddrag af enkeltmanuskripter som selvstændige bøger (Kylle Topp: *Dengang i Odense* og Kai P.Andersen: *Troldmandens lærling*).

Odense Kommune har finansieret hele projektet med en bevilling på 1,6 mill. kr. (netto) i 1976-priser, og byrådet har kun haft projektets økonomi til behandling to gange, nemlig ved vedtagelsen af bevillingen og ved regnskabsafslutningen. Når man indgår aftale om et så langvarigt projekt som denne udgivelsesrække, er det selvfølgelig vigtigt at sikre sig en prisregulering af bevillingen. Det fremgår f.eks. af, at den tekniske fremstilling af det første bind i 1979 kostede ca. 166.000 kr., mens prisen for bind 10, der nok var 10% længere, lå hele 92% over (ca. 318.000 kr.). I disse priser er ikke inkluderet udgifter til indkøb af billedmateriale o.lign., men kun den egentlige udgift til papir, reproarbejde, sats, tryk og indbinding. Arbejdet blev så vidt muligt udført på lokale virksomheder.

Redaktionen havde oprindeligt stillet byrådet i udsigt, at der for bevillingen ville kunne leveres 10 bind à hver ca. 300 sider, men det samlede sidetal for værket nåede med bind 10 op på 4.518 sider, og i forbindelse med projektet blev der som nævnt tillige udgivet tre erindringsbøger samt givet tilskud til en bog om det første kort over Odense fra 1593. Både skatteborgere og abonnenter fik således rigeligt, hvad der var stillet i udsigt!

I hvert af de 10 byhistoriebind er der personregister, men i efteråret 1988 blev værket afrundet med et registerbind med et fælles sted- og sageregister til hele byhistorien, udarbejdet *con amore* af tidligere landsarkivar Anne Riising – samt med en bog med gamle kort over byen og omegnen. Disse to bøger samt Svend Erik Sørensens litterært prægede fremstilling af byens historie (*Odense i 1000 år. Fortællinger af en bys historie*, som redaktionen også stod for udgivelsen af i jubilæumsåret) er dog blevet finansieret særskilt.

Prisen for *Odense bys historie* har været lav – takket være det store kommunale tilskud til værket. Oprindeligt var abonnementsprisen 132 kr. og løssalgprisen 198 kr., og selv om prisen i løbet af udgivelsesperioden nåede at stige til 160/240 kr., har kiloprisen nok været noget nær marke-

dets laveste. Værket har i Odense været solgt gennem byens boghandlere og uden for byen desuden i direkte subskription fra Odense Universitetsforlag, der har haft værket i kommission. Hvert bind blev trykt i et oplag på 3.000 eksemplarer, og heraf er der solgt ca. 1.700 eksemplarer i abonnement. Der er endvidere solgt nogle få hundrede eksemplarer af de enkelte bind i løssalg; løssalget har været særlig stort af det først udkomne bind, om Odense 1940–45, og det har derfor været nødvendigt at genoptrykke dette bind i et 2. oplag på 1.000 eksemplarer. Salgsindtægterne er fordelt mellem Odense Kommune, boghandlere, forlag og forfattere. Oprindeligt havde man påregnet et oplag på 1.000 stk. af hvert bind, men med mulighed for forøgelse i takt med forhåndsinteressen, og i byrådets vedtagelse fra 1977 var der forsigtigt regnet med et salg på 500 eksemplarer af hvert bind.

Når man sammenligner disse salgstal med byens størrelse, kan de nok synes små – også i sammenligning med hvad der sælges af lokalhistoriske bøger andre steder i landet. Det er oplagt, at værkets monumentale karakter – de 10 bind fylder godt på boghylden – trods prisen har fået potentielle købere til at tænke sig om en ekstra gang, før de har tegnet abonnement, og det er også givet, at fremkomsten af andre lokalhistoriske bøger om Odense samtidig med udgivelsen af tibindsværket har gjort det sværere at sælge det større værk. Udgivelsen af de tre nævnte erindringsbøger, der er solgt i henholdsvis omkring 4.000, omkring 3.000 og omkring 1.000 eksemplarer, har selvfølgelig også været et alternativ, typisk for den, der har villet give en enkelt lokalhistorisk bog om Odense som gave.

Historikere, der var ansat ved Odense Universitet, Landsarkivet eller Odense Kommune, har ikke fået noget honorar for deres bidrag til byhistorien, men har udført arbejdet som en del af deres forsknings- eller arbejdsforpligtelse. Tre forfattere, der endnu ikke havde nogen fast ansættelse, har været aflønnet over bevillingen for at skrive deres bidrag, mens de resterende forfattere har fået normalt forfatterhonorar (15% af salgsindtægterne excl. moms), men det er klart, at de mange »gratis« forfattere har været en væsentlig forudsætning for, at Odense Kommune har kunnet få et værk i det omfang, her er tale om, for den én gang fastlagte bevilling.

Fra byens side lagde man allerede fra begyndelsen vægt på, at det nye værk skulle være »gennemillustreret«, og billedmængden er derfor betydelig med vel i gennemsnit 3–400 fotografier pr. bind. Arbejdet med at fremskaffe billeder af god kvalitet – og i det rigtige udvalg – samt at skrive de fornødne billedtekster kan tidsmæssigt let undervurderes. Der findes i hvert fald for de binds vedkommende, som handler om de sidste halvandet hundrede år, så mange billeder at vælge imellem, at selve udvælgelsen beslaglægger mange arbejdsdage, ja måneder, hvis man både

Odense bys historie vokser! I forgrunden til venstre Vedel Simonsens fem små bøger fra 1840'erne, i midten de to udgaver af Engelstofts byhistorie fra henholdsvis 1862 og 1880, hvoraf den første hviler på rektor Holbecks byhistorie fra 1926. I baggrunden de 10 bind byhistorie, der udkom frem til Odenses 1000-års byjubileum i 1988 (Svend Møller fot., Stadsarkivet).

vil finde det gode og det nye. Men for tidsperioderne før fotografiet blev opfundet, er mulighederne naturligvis mere begrænsede. Det gør dem bare ikke nødvendigvis lettere at finde. Museumsgenstande har skullet indkredses og nyfotograferes, både i Odense og på andre museer og samlinger, først og fremmest i hovedstaden.

Nogle anmeldere har af og til klaget over, at der ikke var tilstrækkelig sammenhæng mellem teksten og visse billeder. Hertil kan siges, at vi i nogle tilfælde som nævnt har søgt at råde bod på emnemæssige begrænsninger i manuskripterne ved at bringe billeder, som ikke nødvendigvis lagde sig tæt op ad teksten, og for det andet er det nok også et realistisk udgangspunkt, at tekst og billedmateriale af læserne ofte studeres hver for sig. Men i øvrigt er det da rigtigt, at billederne bør placeres så tæt som muligt ved den tekst, de illustrerer, og virkelig bør illustrere teksten.

Hvis man piller smudsomslagene af byhistoriens 10 bind, vil man se, at indbindingsmaterialet ikke er i samme farve for de forskellige bind. Bogtilrettelæggeren Poul Jeppesen, der også har stået for selve grundlayoutet til byhistorien, foreslog denne løsning på et vanskeligt problem, fordi man ikke kunne være sikker på at få bindmateriale i samme farve og

kvalitet ti år frem i tiden, og løsningen skyldes altså ikke, at redaktionen ville signalisere, at man med afslutningen af bind 10 var nået hele spektret rundt!

Det er klart, at der kan rejses mange – og sikkert også mange berettigede – indvendinger mod de valg, redaktionen har truffet, og de fremstillinger, den har sagt god for. Når alt kommer til alt, er der stadig mange presserende lokalhistoriske studieområder i Odense, og vore overvejelser gik derfor allerede i 1988 på, hvordan vi kunne sikre fremtidige publikationsmuligheder for sådanne studier i byhistoriens kølvand – som en årbog, som temabøger eller på anden måde? Et af resultaterne er blevet *Odensebogen*, der er udkommet som årbog fra og med 1990, og som groft sagt bygger på en opskrift med en trediedel erindringer, en trediedel historisk-faglige artikler og en trediedel billeder. Årbogen udgives gennem Byhistorisk Udvalg, der har borgmesteren som formand, og som rummer repræsentanter for Odense Kommune, Odense Erhvervsråd, Odense Turistforening, Fyens Stiftstidende, tilgrænsende kommunale og statslige institutioner (museumsvæsenet, biblioteksvæsenet, Landsarkivet og Odense Universitet), de lokalhistoriske arkiver i de gamle landsogne samt Historisk Samfund for Fyns Stift og den fynske afdeling af Slægtshistorisk Forening. Årbogens redaktion udgøres af tre historikere fra Odense Universitet (Tage Kaarsted, Hans Chr. Johansen og Per Boje) og to arkivarer fra det nyoprettede stadsarkiv på rådhuset (Holger Dyrbye og Jørgen Thomsen). En stor del af arbejdet varetages af Stadsarkivet, og *Odensebogen* indgår da også som et vigtigt led i arkivets formidling af viden om byens historie på linie med foredragsvirksomhed m.v.

Skulle vi begynde forfra på et stort projekt med den viden, vi nu har, eller skulle andre få mulighed for noget tilsvarende, tror jeg helt sikkert, at man kan sige, at får man chancen, som vi i Odense gjorde det i 1976, skal man gribe til. Også selv om betænkelighederne ved et så ambitiøst projekt kan og må være store: Findes der tilstrækkeligt med forskningsresultater til at lave den store sammenfatning allerede nu? Eller burde man f.eks. begynde med et samarbejde med universitetet om lokalhistoriske specialer og udsætte den samlede fremstilling? Kan man finde de »rigtige« forfattere – og ikke mindst: vil de aflevere deres bidrag til tiden?

Den konservative politiker Poul Møller har i sin bitre erindringsbog *Politik på vrangen* (s.113) formuleret meget præcist, hvad man skal gøre, hvis mulighederne byder sig: »... i politik gælder det næsten altid, at gode ideer kan blive slået over ende af bedre med det resultat, at tiden går, og sagerne forsinkes så meget, at der ikke kommer noget ud af hverken det gode eller det bedste. Vil man noget, eller skal man noget, så må man gøre det, så godt man evner, når tiden er gunstig, eller når tiden kræver

det. Og så nytter det ikke at forse sig på alle mulige strålende ideer, som man selv synes er bedre, men som blot betyder, at der ikke kommer noget ud af det hele«.

Det gælder vist også moderne byhistorie.

Artiklen er en omarbejdet udgave af et foredrag, holdt i St.Knuds Kæden i Frimurerlogen i Odense den 29.1.1992, og bygger til dels på forfatterens præsentation af projekt Odense bys historie på Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde i 1988 (Fortid og nutid 1989, s.64-67).